

TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)

Uluslararası Hakemli Dergi Yıl: 2022/Bahar, Sayı: 2

ISSN 2792-0879

Âşık Hüseyin'in Kırşehir'deki Kıtlığı Anlatan Destanı*

Ayfer UYSAL**

Öz

İnsanoğlu yaratılışından itibaren doğa ile iç içe olmuş, kimi zaman uyum içinde yaşarken kimi zaman da mücadele etmiştir. Tabiatta meydana gelen pek çok olay, zaman zaman afete dönüşerek insanları bu mücadelede çaresiz bırakmış ve toplumların üzerinde yıkıcı bir etkiye sebep olmuştur. Kıtık afeti, Anadolu topraklarında muhtelif zamanlarda etkili olmuştur. Kıtık; salgın hastalık, açlık, susuzluk hatta ölümlere yol açmıştır. Dönemin sosyal ve gündelik hayatından, toplumun yaşantısından izler taşıyan Âşık tarzı şiirlerde, yaşanan kıtlıkları ve bunların yansımalarını görmek mümkündür. Halk şairleri, meydana gelen olayları kendi duygu süzgecinden geçirip dile getirirken bunların halk üzerindeki etkilerini de aksettirir. Toplumun büyük bir bölümünü derinden etkileyen ve çoğu zaman büyük olumsuzlukların yaşanmasına sebebiyet veren kıtlık hadiselerine karşı duyarsız kalmayan âşıklar, bu afeti şiirlerinde konu edinmişlerdir. Çalışmamızda 1873-1875 yılları arasında etkisini hissettiren, çok büyük can ve mal kaybına sebep olan Orta Anadolu kıtlığı; Kırşehirli Âşık Hüseyin'e ait bir kıtlık destanı üzerinden incelenmiştir. Kıtlığın etkileri şiir üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kıtık, Anadolu, toplumsal bellek, Âşık Hüseyin, destan.

İnsanların temel gereksinimlerini karşılamaları konusunda yaşadıkları sıkıntılar, yüzyıllar boyunca onları en çok uğraştıran meselelerden biri olmuştur. Hayatta kalabilmek için temel gıda maddelerini elde edebilme gayesi; ilkel toplumlardan Yeni Çağ'a, Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar önemini korumuştur. Tarihi süreç içerisinde besin, toplumların şekillenip yapılanmasında bir aracı olarak rol oynamıştır. Dolayısıyla tüm zamanlarda iâşe temini hem bireyin hem de toplumun temel amaçları arasında yer almıştır (Karademir, 2014, s. 11). Toplumların, yaşamlarının devamı için gerekli olan gıda malzemelerine erişebilmek ya da bu malzeme devamlılığını sağlamak için pek çok tedbir almasına rağmen bazı nedenlerden bu mamullerin azaldığı ya da ortadan kalktığı görülmüştür. Krize sebep olan bu durumlardan biri de kıtlık hadiseleridir.

Kelime anlamı olarak ihtiyaca yetmeyecek kadar az, zor bulunma; yiyecek maddelerinde görülen darlık olan kıtlık, herhangi bir ihtiyaç maddesinin temininde yaşanan güçlük anlamlarını taşımakta ve arşiv belgelerinde “kaht”, “kaht ü galâ”, “illet-i galâ” ve “fıkdân” şeklinde geçmektedir (Gül, 2009, s. 145) Arapça “kesilmek, yağmamak” manasındaki “kahata” (طحة) kökünden türeyen kaht (طحة) sözcüğü,

* Geliş tarihi: 11.04.2022

Kabul Tarihi: 12.05.2022

Atf: Uysal, A. (2022). Âşık Hüseyin'in Kırşehir'deki Kıtlığı Anlatan Destanı. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 1(2): 71-82.

** Uzman, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, ANKARA/TÜRKİYE. E-posta: ayferuysalahsen@gmail.com ORCID: 0000-0001-5907-9112

“yağmur yağmama; kuraklık; kıtlık, açlık; yokluk, muhtaç olma” gibi anlamlara gelmektedir (Mutçalı, 2012, s. 726).

Kıtlıklar, doğal şartlara bağlı olarak ne zaman, nerede ve nasıl ortaya çıkacağı önceden bilinemediği ve ölümlere neden olduğu için bir afet olarak değerlendirilir. Kıtlıkların ortaya çıkmasına sebep olan olaylar oldukça fazladır: Sel, yangın, kuraklık, deprem, salgın hastalıklar ile aşırı soğuk ve sıcakların da kıtlık olaylarına yol açtığı bilinmektedir. Ayrıca kıtlıklar, siyasî ve sosyal olaylarla da yakından ilgilidir. Artan nüfus yoğunluğu, savaşlar, sosyal ve ekonomik düzeni olumsuz etkileyen isyanlar, eşkıyalık faaliyetleri, karaborsacılık, kaçakçılık kıtlığa neden olabilecek durumlardır. Kıtlık olaylarının bir doğal afetle bağlantılı olarak ortaya çıkması durumunda, bu durum insanların iradesi dışında olduğu için yaşanan kıtlık doğal afet olarak kabul edilir. Ancak siyasî ve sosyal olayların sonucunda ortaya çıkması durumunda ise insanların iradesi dâhilinde olduğu için bir afet olarak kabul edilirken doğal afet olarak nitelendirilmez (Kılıç, 2002, s. 718). Temelde iki ana sebebe bağlı olarak ortaya çıkan kıtlık afetinin tetikleyicileri birbirlerinden farklı olmuştur. Sebepler olaydan olaya, yaşanan döneme göre değişkenlik gösterebilirken aynı anda farklı unsurların krize sebep olduğu da söylenebilir.

Dünyanın birçok yerinde, farklı zamanlarda kıtlıklar yaşanmıştır. Çoğunlukla ekonomilerinin tarımsal faaliyete dayandığı ve insanların geçimlerini çiftçilikle sağladığı ülkelerde kuraklığa bağlı olarak ortaya çıkan kıtlık, beraberinde pek çok olumsuz duruma yol açmıştır (Gül, 2009, s. 145; Mengirkaon, 2017, s. 142).

Kıtlıklar, sadece kıtlığın yaşandığı dönemde kendini hissettirmemiş ve etkisi sadece olayın meydana geldiği anda olup bitmemiştir. Bunların ortaya çıkardığı sosyal ve iktisadî meseleler, toplumları ve devletleri uzun süre meşgul etmiştir (Kılıç, 2002, s. 718). Diğer afetlerden farklı olarak gelişi az çok hissedilebilen kıtlık, bazı zamanlarda yıllarca sürmüştür.

Her devlet ve toplum gibi Osmanlı Devleti ve toplumu da dönem dönem kıtlıklara maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde belirli bazı coğrafi bölgeler muayyen aralıklarla kıtlıklar yaşamıştır. Bu kıtlıkların sebebi, yağış rejimindeki ani değişimler, mevsimsel sıcaklık düzeylerinde beklenmedik oranlarda iniş-çıkış, çekirge salgını veya bitki hastalıkları, nüfus yoğunluğunun fazlalığı, çölleşme, savaş, kuşatma gibi faktörler olmuştur (Bayar, 2013, s. 3). Bazen bu faktörlerin aynı anda Osmanlı toplumunda kıtlığa sebep olduğu söylenebilir. Örneğin nüfus artışının yüksek olduğu bir yerde yaşanan kuraklık, nüfus yoğunluğunun etkisiyle mevcut ürünün halka yetmemesine neden olur ki bu durum önce darlığa ve ilerleyerek kıtlığa sebebiyet verir (Karademir, 2014, s. 85).

Osmanlı Devleti'nin malî iflasından ve 93 Harbi'nde ülkesinin önemli bir kısmını kaybetmesinden hemen önce Orta Anadolu'da yaşanan kıtlıklar pek çok açıdan önemli vakalardır. 1845, 1873-75, 1887, 1928, 1935, 1939 yıllarında Orta Anadolu'da -hemen hemen aynı sınırlarla çevrili bir alanda- kıtlıklar yaşanmıştır (Bayar, 2013, s. 4). Darlık ve kıtlıkların kronolojik olarak izlenmesinde, sebep ve sonuçları

ile etkilerinin tespiti konusunda Mühimme Defterleri önemli bir dayanak noktası olmuştur (Karademir, 2014, s. 11).

Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun verdiği önemli sınavlardan biri olan kıtlık Orta Anadolu'da, çoğunlukla Türk ve Müslüman olan halkı etkilemiştir. Can ve mal kaybı benzerine rastlanılamayacak derecede fazla olmuş, kıtlıktan zarar gören halk için önemli yardım kampanyaları düzenlenmiştir (Bayar, 2013, s. 4).

Orta Anadolu'da son iki yüzyılda meydana gelen kıtlıkların en şiddetlisi 1873-1875 yılları arasında yaşanmıştır. 1873 yazı bölgede kurak geçmiş bu yılın hasadından çok az mahsul toplanabilmiştir. Buna karşılık sonbahar aşırı yağışlı, kış ise karın telgraf direklerini geçecek boyuta ulaşması kadar sert geçmiştir. 1873 yılı sonlarında insanlar neredeyse yiyecek bulamaz hâle gelmiştir. Ortaya çıkan kıtlık, devletin yardımlarıyla şiddetini azaltsa da 1875 yazına kadar varlığını hissettirmiştir (Bayar, 2013, s. 4; Kunalp, 1990, s. 247).

Tarihimizin en büyük felaketlerinden biri olarak yaşanan Orta Anadolu kıtlığının yansımaları, sosyal ve iktisadi hayatta ziyadesiyle görülmüştür. Kıtlık, en küçük ekonomik birim olan aile ekonomisinden devlet ekonomisine kadar büyük bir sarsıntı oluşturmuş, kıtlığın neticeleri de gerek devlete gerekse halka ağır gelmiştir.

Toplumlarda yaşanan değişme, gelişme, ilerleme, var olan gelenek, kültür, teknoloji ya da savaş, afet, göç, ticaret, kıtlık, salgın hastalıklar, buhranlar gibi toplumsal olaylar insanlar üzerinde derin etkilere sebep olmuştur. Bu sebeptendir ki din tarihinden folklor ve edebiyata, ahlak ve tarih felsefesine kadar kaynaklarda kıtlık kavramı yer almıştır ve içinde bulunulan duruma göre izah edilmiştir (Ülgener, 1984, s. 22). Yaşanan olaylar, toplumu oluşturan bireylerin belleğine siner. Toplumlar da üyelerinin belleğini şekillendirir. Kişisel anılar dahi sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi çerçevesinde oluşur. İnsanlar yalnızca öğrendiklerini hatırlamazlar aynı zamanda başkalarından duyduklarını, onların anlattıklarını, önemli olduğunu dile getirdiklerini ve yansıttıklarını da hatırlarlar (Turan, 2015, s. 22). Bu yönüyle toplumsal bellek; zaman içinde anımsanması için yeterli öneme ve değere sahip birikimlerin değişmez biçimde yer aldığı ama tarihsel süreçte değişen yapılanmalarda söylene, ritüel, buluntu, yazılı ve görsel-ışitsel bilgi ve belgelerle canlı tutulduğu değişik biçim ve içeriklerle anımsanan bir bütün olarak karşımıza çıkar (Tuna, 2021, s. 11-14).

Toplumları etkileyen, belleklerinde yer eden, geçmişten bu yana yaşanan her türlü olay, folklor ürünlerinde de görülmektedir. Halk kültürü ürünleri toplumun ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Toplum bilinciyle bu ürünler arasında bir bağ vardır. Bir tarihî olayın toplum üzerindeki etkisinin bilinmesi onu temellendirmekte önemlidir (Turan, 1978, s. 49). Halk edebiyatı ürünlerinde tarihî olayın geçtiği zamana ait, yaşayış, düşünüş ve inanışların izleri görülür. Bu, tarihle halk edebiyatı ürünleri arasındaki yakın bir ilişkinin varlığını gösterir. Bu yakın ilişkiyi tarihî olaylar arkasından âşık, ozan, saz şairi veya halk şairi adını verdiğimiz insanlar tarafından önce söze, daha sonra da yazıya geçirilen

destanlarda bulabiliriz (Alptekin, 2011, s. 16). Âşıkların söylediği destanlar, yakın ve uzak geçmişimizde meydana gelen toplumsal olayları yansıması yönüyle hem belgelerin kısıtlı olduğu dönemlerde bu açığı kapatarak tarih bilimine katkı sağlar hem de belgelerin aktardığı tarihî bilgiler dışında yaşanan olayların halka yansımalarını verir. Tarihî bir süreç içerisinde tespit edebildiğimiz kıtlık felaketi, Türklerin destanlarında konu ve motif olarak yerini almıştır. Bu destanlar, kuraklık sonucu meydana gelen kıtlığın anlatıldığı destanlardır. Destanlarda çoğu kez kıtlığın meydana geldiği tarihe yer verilir. Kuraklığın meydana gelişi tasvir edildikten sonra başlayan kıtlık ve bu süreçte insanların, hayvanların düştüğü hâller anlatılır. Yaşanan acıların verilen kayıpların sebebi olarak insanların kendi elleri ile yapıp ettikleri sebep gösterilirken bu durumdan kurtulmak için Allah'a yakarmak kuraklık destanlarının özelliklerindedir. Çobanoğlu; destan türü üzerine yapmış olduğu monografi çalışmasında kıtlık konulu destanları “kuraklık (kıtlık) destanları”, “doğal çevreyle ilgili destanlar”ın “doğal afetlerle ilgili destanlar” alt başlığında yer vermiştir (Çobanoğlu, 2000, s. 85).

Uzun bir zaman dilimi ve geniş bir coğrafyada varlığını sürdüren Divan şiirinde de toplumun başına gelebilecek büyük felaketlerden biri olan kıtlık konu edinilmiştir. Osmanlı coğrafyasında çeşitli sebeplerle yaşanan kıtlıkları anlatan şiirlere kaht kökünden türeyen ve “kıtlıkla ilgili, kıtlığa dair, kıtlığa ait” anlamlarına gelen “kahtıyye” denmiştir (Kardaş, 2019, s. 496).

Kıtlık destanlarının en önemli özelliklerden biri şairin kıtlığın yaşandığı tarihi şiirinde zikretmesidir. Nihani'nin Bayat ve çevresinde 1874-1875 yıllarında yaşanan kıtlık hadisesini anlattığı şiirindeki “Sene bin iki yüz doksanın kıtlığı / Herkes vilayetden kaçtı bu sene” dizeleri bu tespitimize örnek teşkil etmektedir (Şahin, 2015, s. 178). Kıtlık destanlarında; kıtlığın sebepleri, süreç boyunca yaşananlar, çaresiz kalan insanların memleketlerinden göç edişi, kıtlığa sebep veren kuraklık için yapılan yağmur duası ve daha pek çok husus dile getirilir. Kıtlık destanları âdeta yaşananların bir panoramasıdır ve sözlü tarih çalışmaları için fevkalade önemlidir.

Çalışmamızda Orta Anadolu'da varlığını şiddetiyle gösteren kıtlığın sosyal ve kültürel hayattaki yansımaları Kırşehirli Âşık Hüseyin'in yazdığı kuraklık (kıtlık) destanı üzerinden incelenecektir.

Hicri 1290-1305 (1873-1887) yılları arasında İç Anadolu bölgesi büyük bir kıtlık afetiyle yüz yüze gelmiştir. Halk arasında “290 kahtı” olarak bilinen kıtlıkta çekilen sıkıntılar bu dönemdeki yazışmalardan anlaşılmaktadır. İç Anadolu'da özellikle Ankara başta olmak üzere Çorum, Kırşehir, Kayseri, Yozgat ve Konya'da bu kıtlıktan olumsuz etkilenmiştir (Aybar, 2017, s. 476).

Kırşehir'de 1873-74 yıllarında yaşanan büyük kıtlık da tarihî vesikalarda yer almıştır. Kırşehir sancağı ve karyelerinde baş gösteren kıtlık ve buna bağlı olarak ortaya çıkan zahire yetersizliği üzerine “Maliye Nezareti Celilesine” başlıklı bir telgrafta kıtlık sebebiyle zor durumda kalan Kırşehir'in ihtiyacının giderilmesi için Yozgat ambarlarında bulunan zahirenin bir miktarının gönderilmesi istenmektedir (Aybar, 2017, s. 477-478).

Kırşehir, 1873- 74 yıllarında büyük bir kıtlık yaşamış, bu durum tarihî vesikalarda yer almıştır. Bölgenin içinde bulunduğu coğrafi şartlar ve buna bağlı olarak gelişen ekonomik durum yöre halkının duygu dünyasına etki etmiştir. Bozkır ikliminin sıcaklığı, soğukluğu insanların yaşam koşullarını zorlaştırmıştır. Bu durum insanları daha duygulu, daha hassas bir hâle getirmiştir. Yörede yazın yaşanan kuraklıklar, kışın hissedilen dondurucu soğuklar ve bunun sonucunda meydana gelen kıtlıklar, Kırşehir'de yörenin âşıkları tarafından sık sık dile getirilmiştir. Âşık Musa, Âşık Vahdet, Âşık Said gibi isimleri bunlar arasında saymak mümkündür (Özkaynar, 2014, s. 13-19).

Bozbıyık Hüseyin'in doğum yeri ve doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte kıtlık için söylediği destan esas alınarak 1815-1820 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir (Altınok, 2000, s. 4-8). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşayan âşık, bu dönemde meydana gelen toplumsal olayları şiirlerinde dile getirmiştir. Şair, konargöçer bir Türkmen aşiretine mensup olmasının ve aşiretinin Toroslardan Orta Anadolu'ya sürgün edilmesinin etkisiyle hayatı boyunca zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Koçaklama türündeki şiirlerinde bu zorluklar yer almış ve yaşadığı haksızlıkları, maruz kaldığı durumları dile getirmiştir. Şiirlerinde Türkmen aşiretlerini tanıtmış, onların yaşam tarzından övgüyle bahsetmiştir. Aynı dönemde meydana gelen büyük kıtlıktan dolayı kendisinin ve halkının çektiği sıkıntıları dile getiren Âşık, tarihî olaylar için söylediği şiirlerde millî değerleri överek Osmanlı Devleti'ni yüceltmıştır. 93 Harbi, Türk Yunan Savaşı ve Yemen Savaşı için söylediği şiirleri vardır (Altınok, 200, s. 77-78).

Âşığın kıtlığı konu edindiği destanda da bu konuyu ele alan destanların büyük çoğunluğunda bir özellik olarak karşımıza çıkan afetin yaşandığı tarihe yer verme usulü görülmektedir (Yakıcı, 2013, s. 95).

Sene doksan birde bir kıtlık oldu

Şaşırıp arada kaldık yâreden

Açlıktan milletin gül benzi soldu

Tomurcuk gül idik solduk yâreden. (Altınok, 2003, s. 149).

Bu dönemde yaşanan kıtlığın ana sebebi kuraklıktır. Kıtlığın temel sebeplerinden biri olan kuraklığın göstergesi rüzgârın kuru esmesi, uzun süren sıcak dönemler, düzensiz ve yetersiz yağmur ile yapraklarda kuruma olabilir (Varol vd., 2019, s. 42). Kuraklığın ve dâhi kıtlığın son bulması ise yağmurun yağmasına bağlıdır. Şiirinde beklenen yağmurun gelmediğini, yerine kuru yel estiğini anlatan âşık, insanların içine düşükleri durumu şöyle ifade etmiştir:

İrahmet yerine kuru yel eser

Zenginler fakirin dalına basar

Ahali acundan kan köpük kusar

Açlıktan üzerlik yolduk yâreden (Altınok, 2003, s. 149-151).

Açlık öyle bir seviyeye gelmiştir ki insanlar yiyecek bir şey bulamadıklarından tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı ya da nazardan korunmak adına tütsü olarak kullanılan üzerliği (TDK, 2021), çaresizlik içinde toplayıp yemişlerdir. Bu durum tarihî vesikalarda da yerini almıştır. 1874 yılında Kırşehir'den İstanbul'a gönderilen ve İstanbul'da 15 Mayıs 1874 yılında, Basiret gazetesinde yayınlanan bir mektupta kıtlıktan ve durumun vahametinden söz edilmekte, köylünün ölmüş hayvanat lâşesi, ağaç kabuğu ve ayrık tabir edilen ot kökü yediği anlatılmaktadır (Bezirgan ve Şahin, 1973, s. 10).

Kendi bölgesi dışında yaşanan acıların da farkındalığını dile getiren âşık, kıtlığın yaşandığı yerleri de sayarak bir bölgede yaşayan bir insanın başka bir bölgedeki yaşanan acı karşısında takındığı hassas tavrı dile getirmiştir:

Kıtlık çöktü Kırşehir'e Keskin'e

Kayseri, Nevşehir, Yozgat üstüne

Kıtlığın etkisini şiddetle hisseden Orta Anadolu, dönemin Osmanlı idarî yapısına göre Ankara, Hüdavendigâr, Kastamonu, Konya ve Sivas vilayetleri ile İzmit ve Canik mutasarrıflıkları olmak üzere beş vilayet ve iki sancaktan oluşmaktaydı (Bayar, 2013, s. 9). Ankara vilayeti merkez olmak üzere kuzeyde Çankırı sancağı, doğuda Kırşehir, Kayseri, Yozgat ve Çorum sancakları, güneyde Konya vilayeti, batıda Bolu ve Eskişehir vilayetleri bulunmaktaydı. Nevşehir ise Konya'ya bağlı livalardan biriydi (Güçlü, 2021, s. 34).

Bu dar alanda varlığı hissedilen kuraklık son iki asırda yaşanan afetlerin en şiddetlisidir. En çok etkilenen yerler arasında Ankara ve ona bağlı Kayseri sancağı yer almaktadır. Kıtlık sebebiyle bu bölgelerde nüfusun yaklaşık yüzde 3 ila 7'si hayatını kaybetmiştir (Bayar, 2013, s. 9). Nüfusun azalmasında halkın bir kısmının kıtlığın yol açtığı salgın hastalıklarda hayatını kaybetmesinin yanı sıra kuraklığın olmadığı bölgelere göç etmesinin de etkisi vardır (Bayar, 2013, s. 77-81). Dönemin önemli şahsiyetlerinden Kayserili Abdi'nin kıtlık destanındaki Sene bin iki yüz doksan okundu, / Esti bâd-ı sâmi, muhalif yeller, / Bozuldu revnakı fani cihanın, /Yandı ekin, otlar, çayır, çimenler (Satoğlu, 2002, s. 263), dizeleri yaşanan afetin boyutunu gözler önüne sermektedir. Kıtlıktan en çok etkilenen yerlerden bir diğeri ise Yozgat'tır. Yozgat Merkez'den ziyade başta Boğazlıyan olmak üzere bazı Yozgat'a bağlı bazı kazalarda kıtlığın şiddeti ziyadesiyle hissedilmiş, Sivas'tan Bursa'dan zahire tedarik edilerek çekilen sıkıntı biraz olsun hafifletilmeye çalışılmıştır. Kimi zamanlarda bu bölgede de kıtlığın boyutu öyle artmıştır ki Kayseri'de olduğu gibi halk göç etmiştir, göç edilen yerler arasında İstanbul gibi devletin merkezi de yer almaktadır (Oğuz, 2016, s. 530). Bu süreçte komisyonlar kurularak halka yardım edilmiştir. Padişah 5.000, sadrazam 500, şeyhülislam 250, Şurâ-yı Devlet reisi 400 lira yardımda bulunmuştur. Galata'da 800 lira toplanmış ayrıca zahire gönderilmiştir. Valide Sultan da yardımda bulunmuştur. Ayrıca, Kırım ve Mısır'dan da yardımlar toplanıp Anadolu'ya gönderilmiştir. Toplanan

yardımlar beş milyon elli iki bin altı yüz kuruşa ulaşmıştır. 1874-1875 senesi için beş milyon bütçe açığı meydana gelmiştir. Açığın bu kadar çok olmasının sebebi Anadolu'daki kıtlık, hayvan hastalıkları, yağışlardan dolayı mahsulatın az olmasıdır (Aktepe, 1993, s. 18-41).

Herkesin gözü önünde ve beraberce yaşanan bu acılar karşısında insanların çaresiz kaldığını kimsenin elinden bir şey gelmediğini herkesin kendi derdine düştüğünü devam eden dizelerde âşık şöyle ifade etmiştir:

Kimse bakmaz emmi dayı dostuna

Her birimiz bir hâl olduk yâreden. (Altınok, 2003, s. 149-151).

Orta Anadolu'da yaşanan kıtlık; hayvanları da olumsuz etkilemiştir. Hayvanların çoğu açlıktan, şiddetli soğuktan, hayvan hastalığından ölmüş bir kısmı da yemek için sahipleri tarafından kesilmiştir (Bayar 2013: 36). Âşık, şiirinde kıtlığın başlıca sebeplerinden biri olan kuraklığı ve onun getirdiği sonuçları da tasvir ederek insanların ve hayvanların içinde bulunduğu durumu anlatmaya devam etmiştir:

Hayvanların derileri büzüldü

Tarla bitmez oldu çiftler bozuldu

Koca Acı Öz'ün suyu kesildi

Susuz Kerbelâya döndük yâreden.

Acıözü Deresi, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Bölümü'nde yer alan Kılıçöz Çayı'nın bir koludur. Taşdığı alüvyonlar verimli tarım arazisi oluşturur (Bezirgan ve Şahin, 1973, s.10). Yağmurun yağmaması ile derenin suyu kesilmiş, çoraklaşan tarlalarda çiftler bozulmuş ve ürün alınmaz olmuştur. Yaşananları söze döken âşık sıkıntının büyüklüğünü, kıtlığın vahametini, İslam tarihinin en vahim ve üzücü vakalarından olan ve susuzlukla özdeşleşen Kerbelâ benzetmesi ile dile getirmiştir.

Açlıkta insanın sarardı benzi

Söküldü küreği, eğrildi omzu

Yarıldı dudağı, kurudu ağzı

Dilleri dönmüyor balçık yâreden.

Kıtlığın oluşturduğu hasarı insanların bedenlerinde de görmek mümkündür. Açlıktan benzi sararıp solan insanın susuzluktan dudakları kurumuş, konuşmaya mecali kalmamıştır. Buğday alım gücü olmayan fakir halk, hayvanlara yedirilen zavardan yani bir çeşit tahıl kırmasından bulamaç yapmıştır.

Nice köyler vardır baca tütmüyor

Nice evler var ki ekmek etmiyor

Buğdaya fakirin gücü yetmiyor

Zavardan bulamaç kardık yâreden.

Kıtlığın uzun sürmesi insanları başka arayışlara itmiştir. Geride kalan ailesine bakabilmek adına gurbete giden koç yiğitler, hizmetçilik yapan gelinlik kızlar verilen yaşam mücadelesini gözler önüne sermektedir.

Dört sene üst üste gün güne yetti

Koç yiğit gurbette hasretlik çekti

Nice gelin kızlar hizmetçi gitti

Çaresiz bunaldık kaldık yâreden (Altınok, 2003, s. 149-151).

Halk şairleri yaşanan acı olayları dile getirirken içinde bulunduğu toplumun bir ferdi olarak gördüğü olumsuz durumları şikâyet etmekten geri kalmamıştır. Bazen bu yakınma şikâyetten öteye geçmiş, acımasız bir eleştiriye dönmüştür (Köktürk 2004: 184). Âşık Hüseyin kıtlık zamanında halkın çektiği sıkıntıları yaşadıkları üzerinden dile getirerek sosyal eleştirinin toplumsal aksaklıklara dikkat çekme amacını, düzenden sorumlu tuttuğu hükûmet ve bazı memurların takındığı tavır üzerinden dizelerinde dile getirmiştir:

Hökümet mültezim başında savar

Çarşıya varınca zaptiye kovar

Hâlini arz etsen yatırır döver

Her tarafta birden yandık yâreden (Altınok, 200, s. 149-151).

Kıtlığın sebepleri sosyal hayatın dışında yalnızca doğal olaylardan ibaret kabul edildiği dönemlerde Allah'ın takdiri olarak görülmüştür. Çünkü bolluk iyi yol tutanlara Rabbani bir mükâfat iken kıtlık Allah'ın hışım ve gazabının bir göstergesidir. İncelediğimiz destan metninde de insanların kendi elleriyle işledikleri günahlar sebebiyle Allah tarafından cezalandırıldıklarına dair söyleyişler mevcuttur. Âşık, başa gelen felaketin sona ermesi ve tekrar yaşanmaması için toprağa ekilen tohumun yeşermesini sağlayan, buluttan suyu indiren, kullarına kesintisiz biçimde çokça rızık veren Rezzak ismi ile Allah'a dua edip ondan talepte bulunurken padişah'tan da yardım istemektedir.

Hüseyin'im der ki hâlimiz yaman

Padişahım imdat eyle el aman

Rezzak'sın isminde ver Kadir Mevlâm

Sığındık kapına vardık yâreden (Altınok, 2003, s.149-151).

Sonuç

İnsanın hiçbir müdahalesi olmadan meydana gelen doğa olayları sonucu olan ya da beşerî sebeplerden dolayı ortaya çıkan kıtlık hadisesi, tarihin çeşitli dönemlerinde varlığını hep hissettirmiştir. Özellikle doğal sebeplerden kaynaklanan kıtlıklar bundan sonra da olmaya devam edecektir. Tabii afet sınıflaması içine dâhil edilen kıtlık olayları, doğadaki bütün canlıları etkilemiştir. Halkın büyük çoğunluğu sağlığını kaybetmiş, su sıkıntısı çekmiş, yoksul düşmüş, hasat alamamış ve hayvan ölümleri yaşanmıştır. Mağdur olan insanlar hayatta kalabilmek için değişik bitki kökleri farklı ve tahıl çeşitleri tüketmişlerdir. Bu açlık durumunun birkaç yıl üst üste devam etmesi durumunda ise yöre halkının bölgeyi terk etmesi onlar için kaçınılmaz bir durum olmuştur. Kültürel hayatta da yansımalarını gördüğümüz bu hadiseler âşıkların şiirlerine de konu olmuş ve başarıyla işlenmiştir. İnsanımızın yaşadığı olumsuzlukları, haksızlıkları, açlık, kıtlık, sefalet, hastalık, yokluk gibi sebeplerden yaşadığı çaresizliği halk şairleri dile getirmiştir (Kabaklı, 2002: 780). Yaşanılan devrin olaylarına duyarlılık gösteren âşıklar içinde bulunulan döneme ayna tutmuşlardır. Bu yönüyle âşıklar halkın gözü, kulağı temsilcisi hatta savunucusu olmuşlardır.

İnsan ve doğanın yapısındaki değişiklikler belirli sınırlar içerisinde kaldığından yaşanan kıtlıkların sebepleri aşağı yukarı hep aynı olmuştur lakin onun hafızalardaki yansımaları her zaman dikkate değerdir. Bizzat olaylara tanık olmuş bireylerin belleğe dayalı anlatılarının, tarihsel çalışmalar için önemli malzeme olduğunu göz ardı edemeyiz. Kırşehirli Âşık Hüseyin de yazdığı destansı şiirle kıtlık üzerinden Anadolu'daki genel durumu, hissiyatı gözler önüne sermektedir. Bu şiirle dönemin sosyal ilişkilerini ve sosyal durumunu öğrenebildiğimiz gibi hissedilen duygulara da ortak olmaktadır.

Kaynakça

- Aktepe, M. M. (1993). *Vak'a Nüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi C. XV Yayına Hazırlayan M. Münir Aktepe Türk Tarih Kurumu Yayınları Ocak 1993* (1. Baskı ed.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2011). Çukurovalı Âşıkların Dilinde 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı. *Türklük Bilimi Araştırmaları* (29), 15 - 26.
- Altınok, B. Y. (2000). *Anadolu'da Türkmenler-Bir Türkmen Ozanı Âşık Hüseyin*. Ocak Yayınları.
- Altınok, B. Y. (2003). *Öyküleriyle Kırşehir Türküleri, Destanları, Ağıtları*. Ankara Oba Kitabevi.
- Aybar, M. (2017). Osmanlı Devletinde Kıtlık ve İç Göç: 1870-1900 Arası İç Anadolu Örneği. *Mavi Atlas*, 5(2), 474-488. doi:10.18795/gumusmaviatlas.
- Bayar, Y. (2013). *1873-1875 Orta Anadolu Kıtlığı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bezircan, M., & Şahin, İ. (1973). *Kırşehir İl Yıllığı* Kırşehir.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Akçağ Yayınları.

- Güçlü, F. (2021). Aşık Mehmet Ali'den Nevşehir Şiirleri. [Erişim Tarihi: 20. 06. 2021. www.fibhaber.comhttps://www.fibhaber.com/asik-mehmet-aliden-nevsehir-siirleri-makale,2937.html]
- Gül, A. (2009). Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtılık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892–1893 ve 1906–1908 Yılları). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 144-158.
- Karademir, Z. (2014). *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı, Osmanlı Toplumunda Kıtılıklar*. Kitap Yayınevi.
- Kardaş, S. (2019). Divan Şiirinde Kıtılıkla İlgili Manzumeler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(22), 489-524. doi:doi.org/10.15247/dev.2621
- Kılıç, O. (2002). Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtılıklar. In H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca (Eds.), *Türkler* (Vol. 10, pp. 718-730). Yeni Türkiye Yayınları.
- Köktürk, Ş. (2004). Edebiyatın Siyâsî Boyutunu Yansıtan Bir Tür Olarak Taşlama". [Erişim Tarihi: 20. 06. 2021. http://hece.com.tr/pdf/_HAYAT_EDEBIYAT_SIYASET.pdf]
- Kuneralp, S. (1990). Orta Anadolu'da Kıtılık (1873-1875). *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, 13(76), 246-248
- Mengirkaon, S. (2017). Osmanlı'da Sosyal Devlet ve Kriz Yönetimi: 19. Yüzyıl Diyarbakır'ında Kıtılık. *Kadim Akademi SBD*, 1(2), 139-155.
- Mutçalı, S. (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük* (Vol. 276). Dağarcık Yayınları.
- Oğuz, A. (2016). *19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Yozgat'ta Açlık Kıtılık ve Zahire Ticareti*. Paper presented at the I. Uluslararası Bozok Sempozyumu.
- Özkaynar, Ö. (2014). *Kırşehir yöresi âşıklık geleneği ve kırşehirli âşık dindarı*. (Yüksek Lisans). Erciyes Üniversitesi, Erciyes.
- Satoğlu, A. (2002). *Kayseri Ansiklopedisi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, K. Ş. (2015). Çorum Bayat Yöresine Ait Üç Destan. *Route Educational and Social Science Journal*, 2 (2), 168-180. doi:doi.org/10.17121/ressjournal.279
- TDK. (2021). Üzerlik. [Erişim Tarihi: 20. 06. 2021. <https://sozluk.gov.tr/>]
- Tuna, S. (2021). *Toplumsal Bellek ve Türk Arkeoloji Belgeselleri* (1. Baskı ed.). Akademik Kitaplar.
- Turan, F. A. (2015). Toplumsal bellekte ve sözlü şiir geleneğinde plevne harbi ve gazi Osman paşa. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 6(20), 21-38.
- Turan, O. (1978). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*.
- Ülgener, S. (1984). *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*. Mayaş Yayınları.
- Varol, N., Selimoğlu, E., & Gültekin, T. (2019). Anadolu'da İklimle Bağlı Kıtılık Afeti ve Risk Yönetimi. *Antropoloji*(37), 81 - 89. doi:10.33613/antropolojidergisi.539216
- Yakıcı, A. (2013). Kuraklığın Kültürel Hayattaki Yeri ve Konyalı Âşık Mehmet'in Kıtılık (Kuraklık) Üzerine Söylediği Destanlar [Erişim Tarihi: 20. 06. 2021. <http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=51&Sayfa=90-99>]

Ashik Hüseyin's Epic of Famine in Kırşehir *

Adı Soyadı**

Abstract

Since its creation, mankind has been intertwined with nature, sometimes living in harmony and sometimes struggling. Many events in nature have turned into disasters from time to time, leaving people helpless in this struggle and having a devastating effect on people and societies. Famine disaster has been effective in Anatolian lands from time to time. Famine; epidemics, hunger, thirst and even death. Anatolia; due to the lack of rainfall, locust invasion, severe cold, war, these disasters. It is possible to see the scarcity and reflections of lover-style poems that bear traces of the social and daily life of the period and the life of the society. Folk poets pass the events through their own filter of emotions and express their influence on the people. Lovers who are not insensitive to the famine events that affect a large part of society deeply and often cause great negativity, have discussed this disaster in their poems. In our study, the Central Anatolia famine, which caused a great loss of life and property that had an effect between 1873 and 1875, was examined through a famine saga belonging to The Lover Hüseyin of Kırşehir. The effects of famine were evaluated through poetry.

Keywords

Famine, Anatolia, social memory, Ashik Hüseyin, epic.

* **Date of Arrival:** 11.04.2022

Date of Acceptance: 12.05.2022

Citation: Uysal, A. (2022). *Âşık Hüseyin'in Kırşehir'deki Kıtlığı Anlatan Destanı*. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 1(2): 71-82.

** Specialist, Board Of Education, ANKARA/TURKEY. Email: ayferuysalahsen@gmail.com ORCID: 0000-0001-5907-9112

Дестан Ашыка Хюсейна, Повествующий О Голоде В Кыршехире*

Айфер Уйсал**

Аннотация

Человечество испокон веков живет в тесной связи с природой: иногда находясь в гармонии с ней, а иногда же и в непосредственной борьбе. Многие явления, происходящие в природе, время от времени оборачивались катастрофами, оставляя людей беспомощными в этой борьбе, и оказывали разрушительное воздействие на людей и общества. В разные периоды такое социальное бедствие, как голод охватывало земли Анатолии. Голод стал причиной эпидемий, нехватки воды и даже смертей. Тему голода, нехватку продовольствия и отражения этих процессов можно увидеть в ашыкской поэзии, в которой зафиксированы следы общественной и повседневной жизни того периода. Народные поэты, пропуская все жизненные события через себя, также отражают их воздействие и на людей. Ашыкские поэты, не оставшиеся равнодушными к теме нехватки продовольствия и как следствия голода, который испытывала большая часть общества, затронули данные бедствия в своих стихах.

В работе тема голода в Центральной Анатолии, вызвавшая большие человеческие жертвы и материальные потери в период с 1873 по 1875 годы, рассматривается посредством эпического произведения Ашыка Хюсейна из Кыршехира. Факторы влияния голода рассмотрены на примере поэтического произведения.

Ключевые слова

Голод, Анатолия, социальная память, Ашык Хюсейн, дестан.

* Дата поступления статьи: 11.04.2022

Дата принятия статьи: 12.05.2022

Цитирование: Uysal, A. (2022). *Âşık Hüseyin'in Kırşehir'deki Kıtlığı Anlatan Destanı*. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 1(2): 71-82.

** Специалист, Совет по образованию и дисциплине. Анкара/Турция. Электронная почта: ayferuysalahsen@gmail.com ORCID: 0000-0001-5907-9112